

A KATOLIKUS EGYHÁZ ÉS VALLÁS A MULTIKULTURÁLIS KANADÁBAN

A multikulturalizmus mint állami politika megjelenése a 20. század második felére tehető, amikor azon államokban, ahol akár történelmi adottságok, akár a 20. századi népességmozgások eredményeként több, erős kultúra volt jelen, a korábbi asszimilációs vagy éppen szegregációs megoldásokat — részben sikertelenségük, részben az egyetemes emberi jogok térnyerése miatt — felváltotta az inkluzív társadalom, illetve a közösségek közötti szolidaritás megteremtésének gondolata. Az állami beavatkozás célja a társadalomhoz és azon keresztül az államhoz való lojalitás biztosítása és egy összetartó társadalom védelme lett, és a különféle integrációs megoldások között megjelent a multikulturalizmus.

E fogalommal összefüggésben legalább három jelentésirányról beszélhetünk. A leíró változat a társadalom etnikai-vallási változatosságának fennálló tényeként fogja fel a fogalmat, függetlenül attól, hogy alkalmaz-e az állam multikulturális megoldásokat, és ha igen, milyeneket. Ideológiaként a multikulturalizmus olyan elgondolás, olyan eszme, mely azt vizsgálja, hogyan lehet megérteni a kulturális és vallási különbségek jelentette kihívásokat, s hogyan lehet reagálni rájuk. Harmadsorban politikai programként a társadalmi egyenlőség, a kulturális sokféleség és a nemzeti érdekek érvényesülését támogató kormányzati kezdeményezés.¹

Kanada a multikulturalizmus mintaállama: elsőként valósította meg az állami multikulturalizmus politikáját, és a multikulturális megoldásokat tekintve is az egyik legfejlettebb eszközrendszerrel rendelkező állam.² Ugyanakkor az, hogy Kanadát ma már magától értetődő módon etnikailag rendkívül változatos, a szó minden értelmében multikulturális államként fogjuk fel, hektikus történelmi folyamatok eredménye.

A multikulturalizmus történelmi gyökerei Kanadában, a katolikus francia nemzet szerepe
Az ideológiai multikulturalizmus szerint a multikulturalizmust egyaránt lehet alkalmazni a nemzeti és etnikai kisebbségekre, a bevándorlók közösségeire, illetve az őslakos nemzetekre, népekre is,³ vagyis a multikulturalizmus üzenete, eszközei és eredményei egyaránt előmozdíthatják mindhárom csoport helyzetét.

Kanada történetesen olyan állam, ahol jelen volt és van mindhárom alanyi kör, hiszen olyan kolónia volt, amely a kezdetektől fogva bírt bizonyos fokú sokféleséggel, mind az őslakosok jelenléte,

mind pedig az elfoglalt francia területek miatt, vagyis a kulturális sokszínűség az európai telepesek megjelenése óta tény.⁴ E csoportok ugyanakkor eltérő szerepet játszottak abban, hogy 1971-ben végül elfogadták a multikulturalizmus állami politikáját. 1760-tól, a francia területek britek általi elfoglalásától kezdve a Kanada működését meghatározó központi kérdés gyakorlatilag a brit-francia konfliktus volt: mindkét társadalomnak megvoltak a saját jellemzői, a francia területek elfoglalásával a protestáns britek egy homogén, franciául beszélő, francia szokásjog mentén élő, a francia igazgatás eredményeként szigorúan katolikus, feudális berendezkedésben élő közösség felett szereztek uralmat.

Brit uralom alatt a franciák örök félelme volt az asszimiláció, az, hogy elveszítik nyelvüket, szokásaikat, vallásukat. Ez a törekvés jelen is volt a brit uralom részéről, ugyanakkor részben a függetlenségüket elnyert brit gyarmatokból létrejövő — és katonai fenyegetést jelentő — Amerikai Egyesült Államoktól való félelem⁵ miatt nem sikerült hatékonyan valóra váltaniuk. Már 1774-ben, a tizenhárom kolóniával való háború kitörésének előestéjén, a Québec-törvényben engedelményeket tettek a francia közösségnek: az uralkodó is elismerte a francia közösség életét befolyásoló szokásjogot, viszszaálltak a katolikus egyház jogosultságai, biztosítottá vált a lakosság számára a katolikus vallás szabad gyakorlása (ellentétben a korabeli Angliával), illetve a katolikusok számára is engedélyezett lett a hivatalviselés (ez sehol máshol nem volt biztosítva akkor a Brit Birodalomban).⁶ Később egyre szélesebb körben biztosították a nyelvhasználatot, illetve megjelentek a kisebbségi oktatási jogok garanciái is (1867: Brit Észak-Amerika Törvény). Másrészt az is látható, hogy brit és francia oldalon is jellemzően mérsékelt politikusok⁷ gyakoroltak hatást a gyarmat életére, ami egyrészt hozzájárult a francia kultúra megőrzéséhez, másrészt nem vezetett az elszakadást követelők jelentős túlsúlyához.

A II. világháborút követően ugyanakkor a brit-francia viszony ismét megromlott, aminek közvetlen kiváltó oka a szövetségi kormány növekvő centralizációs törekvése volt, mellyel szemben egyre erőteljesebben jelentkezett az igény a tartományi hatáskörök bővítésére, szélesebb körű autonómiára. Megjelent a nemzetek elidegeníthetetlen önrendelkezési jogára való hivatkozás is.⁸ Szintén növelte az elégedetlenséget, hogy ugyan Québecben a törvényhozás és a bíraskodás területén is biztosított volt a francia nyelvhasználat, az élet más területein — különösen a gazdaságban — az angol nyelv dominált. A konfliktus polgárháborúval fenyegetett, 1970-ben rendkívüli állapotot is ki kellett hirdetni.

Ezen pillér mellett jelent meg a bevándorlás és az egyes bevándorló csoportok érdekérvényesítése, az 1960-as évektől egyre hangsúlyosabb mértékben. 1867-től máig mintegy 17 millióan vándoroltak be Kanadába, legtöbben a II. világháborút követően. Azonban egészen az 1970-es évekig a multikulturalizmus alapja a javarészt az európai bevándorlók által kialakított diverzitás volt, a bevándorlási szabályozás ugyanis alapvetően az ő betelepülésüket támogatta, az Európán kívüli bevándorlók és menekültek száma az 1960-as évektől kezdett csak el növekedni, a diszkriminatív bevándorlási szabályozás eltörlésének eredményeként.⁹

A harmadik csoport, vagyis az őslakos nemzetek ugyanakkor történelmileg hatalmas asszimilációs nyomás alatt álltak, a társadalom peremére szorulva, annak nem egyenrangú részeként léteztek. Mivel történelmileg teljesen eltérő hatalmi pozícióban voltak a britek, a franciák és az őslakos nemzetek, utóbbiak csak az 1970-es évektől kerültek olyan helyzetbe, amely kihatással lehetett az állami működésre, így a multikulturalizmus politikájának kidolgozására nem gyakoroltak hatást.

A multikulturalizmus politikájának kidolgozásához gyakorlatilag az említett brit-francia feszültség vezetett, melynek feloldására 1963-ban létrehozták a Kétnyelvűség és Kétkultúrájúság Királyi Bizottságát, amelynek javaslatot kellett tennie arra, milyen lépések révén lehet a kanadai államot a két alapító nemzet (a brit és francia) egyenlő partnerségére alapozva továbbfejleszteni, mégpedig alapvetően a kétnyelvűséget biztosító eszközök kidolgozásával. A Bizottság az eredeti tervek szerint nem foglalkozott volna az egyéb etnikai csoportok szerepével, ez csak azért került előtérbe, mert a nagyobb etnikai-kulturális csoportok tiltakoztak marginalizálódásuk miatt, egyet nem értésüket fejezve ki a kétnyelvűség és kétkultúrájúság felfogásával szemben.¹⁰ Az őslakosokat tudatosan mellőzték, arra hivatkozva, hogy nem minősülnek alapító nemzetnek, és az egyéb etnikai csoport kategóriába tartozásukat is bizonytalannak minősítették.¹¹

A Bizottság munkájának eredményeként elfogadták a hivatalos nyelvekről szóló törvényt (1969), a kétnyelvűség a kanadai identitás részévé vált, 1971-ben pedig Pierre Trudeau miniszterelnök bejelentette, hogy a kormány hivatalos politikaként fogadja el a multikulturalizmust a kétnyelvűség keretei között.¹² A bejelentés szerint az új rendszerben ugyan két hivatalos nyelv van, de nincs hivatalos kultúra, egyik etnikai csoport sem élvez elsőbbséget a másikkal szemben, egyetlen állampolgár és állampolgárok egyetlen csoportja sem más mint kanadai, mindenki méltányos bánásmódot érdemel, a multikulturalizmus politikája pedig hozzájárul a diszkriminatív hozzáállás és a kulturális féltékenység lebontásához.¹³

A katolikus egyház szerepe francia Kanadában
A 16. században a franciák tartósan letelepedtek a kanadai területeken, ami magával hozta a katolikus misszionáriusok megjelenését is: a rekollektusokét (ferencesek) Acádiában már 1611-ben, a jezsuitákét pedig 1625-ben.¹⁴ 1639-ben már ápoló és tanító nővérek is érkeztek, 1658-ban Québecben pedig apostoli helynökség alakult (1674-től püspökség).¹⁵ A hároméves (1629–1632) angol uralom után francia kézbe visszakérülő Québecet Richelieu bíboros a jezsuitákra bízta,¹⁶ ekkortól a katolikus egyház jelentős befolyással bírt a kanadai francia identitásra, illetve Québec társadalmának működésére. Megindult a betelepülés is, amelyet alapvetően csak a katolikusoknak tették lehetővé.¹⁷ Az oktatás szintén a katolikus egyház kezében volt, a jezsuiták főiskolát alapítottak Québecben (1635), ugyanitt az Orsolya-rend zárdát nyitott (1639), Marguerite Bourgeoys nővér pedig megalapította Montréalban a Mi Asszonyunk Nővérei Gyűlekezete iskoláját (1659) lányok számára.¹⁸

A katolikus egyház tevékenysége gyakorlatilag átfogta a lakosság életének minden területét, beleértve a társadalmi, gazdasági, politikai, demográfiai és természetesen vallási viszonyait. A misszionárius papság részt vett a kolonizációban, a helyi igazgatásban, valószínűleg még a szörmekekedelemben is. A római katolikus egyház ebben az időszakban Franciaország és kolóniai nemzeti egyháza is volt, a király irányította, ő jelölte a püspököket, kontrollálta a vallási intézményeket, és hivatalnokain keresztül felügyelte az összes, egyházi működtetésű oktatási, karitatív és büntető jellegű intézményt.¹⁹ Mindezek eredményeként a kanadai francia területeken a brit hatalomátvitel idejére egy erősen centralizált, kulturálisan homogén és az egyházhoz lojális társadalom alakult ki, amelyet nagyrészt a feudális urak és az egyházi vezetők irányítottak szoros szövetségben.²⁰

Az egyház kiemelt szerepe az 1960-as évekig megmaradt, ekkor azonban a liberálisok kerültek hatalomra Québecben, és elkezdődött az a csendes forradalomnak nevezett időszak, amely alapvető társadalmi és politikai változásokat hozott. Ennek eredményeként az állam átvette az egyház szerepét az oktatásban, az egészségügyben és a szociális területen, a kanadai francia nemzet megtestesítője az egyház helyett az állam lett. A katolikus egyház elveszítette addigi hagyományos társadalmi vezető szerepét.²¹

Vallási kérdések a multikulturális Kanadában
Kanada egészen az 1960-as évekig alapvetően keresztény — protestáns és katolikus — gyökerekkel bíró ország volt, melyben a kereszténység támogatta az államot és meghatározta a társadalmat. Ugyanakkor az I. világháborút követő modernizációban a politikai és gazdasági szereplők egyre

inkább úgy érezték, hogy megköti őket a vallás (például az üzletek vasárnapi nyitva tartásának tilalma miatt), ezért az egyes intézmények távolodni kezdtek a vallástól (például vasárnap is nyitva tartottak), illetve az állam egyre több területen vette át az egyházak szerepét.²²

A multikulturális politika alapvetően a brit-francia viszony rendezésén nyugodott, de része lett a faji, etnikai kérdések, az antirasszizmus, illetve az egyenlő állampolgárság, végül pedig a vallásszabadság biztosítása is. Szekuláris alapokon működik, az állam nem avatkozik be az egyházak életébe, és nem is részesíti előnyben egyiket sem, viszont a vallási diverzitás és az azzal szembeni tolerancia értékévé vált.²³ Az 1980-as évektől ugyanakkor egyre gyakoribbá váltak a vallási alapú követelések. Jelenleg a multikulturalizmus legnagyobb kihívása, hogy ezen követelmésekhez milyen feltételek mellett és mennyiben alkalmazkodhat egy multikulturális társadalom.²⁴ Az elmúlt három évtizedben ennek megfelelően számos esetben merült fel a vallási közösségek követeléseivel való alkalmazkodás mikéntjének kérdése. Csak a multikulturalizmus követelménye és a katolikus vallás találkozásának két esetére — a vasárnapi zárva tartásra, valamint a hitoktatásra²⁵ — utalnék röviden, melyekben a Legfelsőbb Bíróság megfogalmazta a szekularizációból, a multikulturalizmusból és a vallásszabadságból fakadó követelményeket.

A vasárnapi zárva tartással összefüggésben a Legfelsőbb Bíróság az R. v. Big M Drug Mart Ltd. ügyben (1985) kiemelte, hogy egy valóban szabad társadalom befogadja a meggyőződéses széles körét, ízléseket és megközelítéseket, szokásokat és magatartásokat változatossággal, továbbá egyenlőségre törekszik, az alapvető szabadságok tiszteletben tartásával, egy vallás kiemelése a többi közül pedig nem fér össze Kanada multikulturális örökségével. Egy évvel később, az R. v. Edwards Books and Art Ltd. ügyben viszont azt állapították meg, hogy a vasárnapi zárva tartás a vallásszabadság indokolható korlátozását jelenti. Noha mindkét jogszabály elmentéses volt a vallásszabadsággal, és nem felelt meg a Kanada multikulturális örökségével kapcsolatos követelménynek, a legnagyobb különbség közöttük az volt, hogy az utóbbi ügyben vizsgált Retail Business Holidays Act célja a pihenés egységes, mindenre kiterjedő biztosítása volt, vallási impulzusok nélkül, míg az R. v. Big M Drug Mart ügyében a Lord's Day Act kifejezetten vallási megfontolásból rendelte el a vasárnapi pihenőnapot.

Az oktatás területén is több kérdés merült fel. 2008-ban Québec a korábbi, katolikus és protestáns hitoktatást és erkölcsotant az Etikai és Vallási Kultúra Programmal váltotta fel,²⁶ amit két szülő kifogásolt, a vallásszabadság sérelmére hivatkozva. Az S.L. v. Commission scolaire des Chênes ügyben (2012) a Legfelsőbb Bíróság végül megállapította,

hogy az a felvetés, miszerint önmagában már az is sérti a vallásszabadságot, hogy a gyermekek ki vannak téve különböző vallási tantételeknek, a kanadai társadalom multikulturális valóságát tagadja. Ugyanezen programhoz kapcsolódóan felmerült az a kérdés is, hogy egy katolikus iskola milyen szemszögből oktasson az egyes vallásokról. A Legfelsőbb Bíróság a Loyola High School v. Québec (Attorney General) ügyben (2015) meghozott döntése lényegében azt mondta ki, hogy a katolicizmusról egy katolikus iskolának nem kell neutrális módon tanítania, a többi vallásról viszont igen. A döntés szerint egyensúlynak kell fennállnia a tolerancia és a különbözőségek tiszteletben tartásának előmozdítása, valamint a közösség tagjainak vallásszabadsága között. A szekuláris állam akkor avatkozhat be egy vallási közösség hitelveibe és gyakorlatába, ha az nyomós közérdekre ütökzik, illetve nem támogathat egy közösséget más közösségek ellenében. Az egyenlőség, az emberi jogok és a demokrácia értékeinek védelme és fejlesztése az állam mindenkori jogos érdeke, és a vallásszabadságot is a szekuláris, multikulturális és demokratikus társadalom adta keretek között kell értelmezni, a méltóság és a sokszínűség védelme, az egyenlőség előmozdítása és az emberi jogok iránti általános meggyőződés biztosításának érdekében. Az államnak egyben az is jogos érdeke, hogy biztosítsa, minden iskola minden diákja felnőttként képes legyen nyitottsággal és tisztelettel viselkedni, amikor szembesül a kulturális és vallási különbségekkel. A katolikus meggyőződések kollektív megnyilvánulása és átadása egyházi felekezeti iskolán keresztül a vallásszabadság része, másrésztől viszont egy multikulturális társadalomban nem jár a vallásszabadság sérelmével, hogy más vallásokról tanuljanak neutrális és tiszteletteljes módon.

Összegzés

Ahogy látható volt, a katolikus egyház, illetve a katolikus vallás évszázadokon keresztül befolyásolta a francia közösség életét, jelentős részben hozzájárulva kultúrájának megőrzéséhez, illetve közösségként való fennmaradásához, így közösségformáló, közösségfenntartó szerepet is betöltött. A 20. században megvalósuló politikai, gazdasági és modernizációs folyamatban pragmatikus szempontok mentén kialakuló szekuláris miliőben viszont erodálódott vezető szerepe, a megvalósuló kulturális és vallási sokszínűségben a katolikus egyház szerepe még inkább háttérbe szorult. Ironikus, hogy a francia közösség a tagjait összefogó egyház nélkül valószínűleg fenn sem maradt volna, így noha az egyháznak gyakorlatilag nagy szerepe van a multikulturalizmus kialakulásában, sokat veszít a jelentőségéből. Feladatainak nagy részét átvette az állam, az egyházi intézményeknek, a vallási eredetű szokásoknak (a karácsonyfa-állításnak,²⁷

az önkormányzati tanácsi ülés előtti imának²⁸) és a vallásilag elkötelezett oktatásnak pedig meg kell küzdenie a változatlan formában való fennmaradásért. De érdemes azt is észrevenni, hogy ez a küzdelem más vallásoknak is sajátjuk, s egyszersmind a multikulturalizmus legújabb kihívása is: a kultúrák békés egymás mellett éléséhez, az állam iránti lojalitásnak és a vallási igényekhez való alkalmazkodás megteremtésének egyensúlya sokszor talán meg sem valósítható, ám esetről esetre ugyan, de törekednie kell rá Kanadának, amennyiben jelenlegi berendezkedését fenn akarja tartani.

BERKES LILLA

¹John Biles: *A Hopeful Tale of Disempowerment and Despair*. History of Intellectual Culture 1 (2001/1) (web).

²Arról, hogy a multikulturális megoldásokat tekintve mikor tekinthető egy állam erősnek, lásd Keith Banting — Richard Johnston — Will Kymlicka — Stuart Storka: *Do multiculturalism policies erode the welfare state? An empirical analysis*. In Keith Banting — Will Kymlicka (szerk.): *Multiculturalism and The Welfare State. Recognition and Redistribution in Contemporary Democracies*. Oxford University Press, New York, 2006, 49–91., 56–58.

³Sarah Song: *Multiculturalism*. In Edward N. Zalta (szerk.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Spring 2017 Edition (web).

⁴Richard J. F. Day: *Multiculturalism and the history of Canadian diversity*. University of Toronto Press Incorporated, Toronto, 2000, 4., 6.

⁵Calvin R. Massey: *The Locus of Sovereignty: Judicial Review, Legislative Supremacy, and Federalism in the Constitutional Traditions of Canada and the United States*. Duke Law Journal, vol. 1990, 1229–1310., 1256–1257.; Molnár István János: *Kanada története. A kezdetektől a konföderációig*. Patrocinium, Budapest, 2017, 262.

⁶Clark R. Cahow: *Comparative Insights into Constitutional History: Canada, the Critical years*. Law & Contemporary Problems 45 (1982), 33–52., 43–44.; David M. Brown: *Freedom from or Freedom for: Religion as a Case Study in Defining the Content of Charter Rights*. University of British Columbia Law Review 33 (2000), 551–616., 554.

⁷Mindenképpen érdemes kiemelni Louis-Hippolyte LaFontaine-t, aki 1842-ben a brit reformer Robert Baldwin alakíthatott kormányt, és politikájában a két nemzetet összekötő elemeket hangsúlyozta. John Ralston Saul: *The Roots of Canadian Law in Canada*. McGill Law Journal Annual Lecture Series 54 (2009), 671–694., 682.

⁸Dr. Molnár István János: *A Québec-kérdés főbb aspektusai Kanada alkotmányos szabályozásának a tükrében*. PhD értekezés, Miskolc, 2002, 36–43., 54. (elérhető az interneten).

⁹150 years of immigration in Canada (lásd a *Symbols of Statistics Canada* adatait: <https://www150.statcan.gc.ca>).

¹⁰G. Laing – Celine Cooper: *Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism* (The Canadian Encyclopedia: web).

¹¹Report of the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism. General Introduction. 1. kötet: *The Official Languages XXVI*.

¹²Elválasztva ezzel a nyelvet a kultúra fogalmától, megtartva az angolt és a franciát a kizárólagos hivatalos nyelvnek és elvetve a bevándorló közösségek nyelvhasználati igényeit.

¹³Pierre Elliott Trudeau: *Multiculturalism* (megtalálható az interneten: <http://www.canadahistory.com>).

¹⁴John George Bourinot: *Canada under British Rule 1760–1900*. Copp Clark, Toronto, 1901, 9., 11.

¹⁵Szántó Konrád: *A Katolikus Egyház története*. II. kötet. Ecclesia, Budapest, 1984, 198.

¹⁶Cornelius J. Jaenen: *The Role of the Church in New France*. Canadian Historical Association, Historical Booklet No. 40, Ottawa, 1985, 9.

¹⁷Molnár István János: *Kanada története*, i. m. 68., 78.; John George Bourinot: *Canada*. G. P. Putnam's Sons, New York, 1905, 85–87.

¹⁸John George Bourinot: *Canada under British Rule 1760–1900*. Copp Clark, Toronto, 1901, 33–35.

¹⁹Cornelius J. Jaenen: i. m. 3–5.

²⁰Roozbeh (Rudy) B. Baker: *Racial Formation in Québec: A Legal Retrospect*. Journal of Law in Society 10 (2008/1) 1–30., 8–9.

²¹David Seljak: *Why the Quiet Revolution was "Quiet": The Catholic Church's Reaction to the Secularization of Nationalism in Quebec after 1960*. Canadian Catholic Historical Association, Historical Studies 62 (1996), 109–124., 110.

²²Paul Bramadat – David Seljak: *Charting the New Terrain: Christianity and Ethnicity in Canada*. In uő (szerk.): *Christianity and Ethnicity in Canada*. University of Toronto Press, Toronto, 2008, 1–48., 11–12.

²³David Seljak: *Post-secularism, Multiculturalism, Human Rights, and Religion in Ontario*. Studies in Religion / Sciences Religieuses 45 (2016), 542–565., 545., 552.

²⁴Will Kymlicka: *The Three Lives of Multiculturalism*. In Shibao Guo – Lloyd Wong (szerk.): *Revisiting Multiculturalism in Canada. Theories, Policies and Debates*. Sense Publishers, Rotterdam – Boston, 2015, 17–35., 25–26. és 31.

²⁵Mivel nincs egységes, nemzeti alaptanterv Kanadában ezért tartományonként jelentős eltérés mutatkozhat a vallási és morális oktatás terén. Hasonló a helyzet vallási oktatási intézmények finanszírozásának kérdésében is, ami számos vitát szült.

²⁶1997-ben a Brit Észak-Amerika Törvény módosításával Québecet immár nem terhelte kötelezettség a felekezeti oktatási intézmények fenntartására, így 2000-re szekularizálták a tartományi fenntartású iskolákat, megnyílt továbbá az út a vallási és etikai tananyag egységesítésének irányába, amelynek az eredménye lett végül az etika és vallási tanulmányok tantárgy. Howard Kislowicz: *Loyola High School v. Attorney General of Québec: On Non-triviality and the Charter Value of Religious Freedom*. The Supreme Court Law Review: Osgoode's Annual Constitutional Cases Conference (2015), S.C.L.R. (2d) 331–351., 332–333.

²⁷<https://abcnews.go.com/US/story?id=2715008&page=1>.

²⁸Mouvement laïque québécois v. Saguenay (City)-ügy (2015).